

LA INTERCULTURALITAT, UN REPTE COMPARTIT

Maria Magdalena Obrador Sastre, de l'ONGD "Veïns Sense Fronteres"

DESINFORMACIÓ, TÒPICS I PREJUDICIS

A l'actualitat, la problemàtica relacionada amb les migracions ocupa un lloc preferent en les preocupacions ciutadanes i també en els mitjans de comunicació.

La construcció dels valors socials no es fa només a través de la família, els amics, l'escola, la feina, sinó també a través dels mitjans de comunicació. De fet, la informació que ens arriba a través de la televisió, dels diaris, d'internet... juga un rol cada vegada més important en la formació de les persones.

En aquest marc, les pel·lícules com "Tarzán", els anuncis publicitaris com els de la cervesa "San Miguel", que mostren els "massai" perseguint un estruç, les notícies als informatius que denuncien actes delinqüents comesos per persones immigrants sense nom, de les quals només s'anuncia la nacionalitat, etc., han contribuït a desenvolupar una visió reduccionista de la realitat i a associar massa sovint la paraula immigrant a "pateres", il·legalitat, delinqüència, màfies, drogues, prostitució,... i els països econòmicament empobrits a guerres, fam, misèria, malalties, terrorisme, subdesenvolupament, salvatgisme, manca d'educació i de cultura.

Una gran majoria de notícies sensacionalistes i d'imatges i missatges negatius, tràgics i desencoratjadors contrasta amb unes poques denúncies de racisme i de promoció de la solidaritat.

Informació persistent sobre l'atemptat de les torres bessones, per exemple, marcà una separació clara entre bons i dolents, al mateix temps que desconeixiem que en els bombardeigs sobre Afganistan algunes de les mines més perjudicials per a la població civil, condemnades, per cert, per la ONU, havien estat fabricades precisament a Espanya.

Aquests tipus de missatges generalitzats, sumats a una manca de capacitat d'anàlisi crítica envers la informació que rebem, no ajuden gens a cercar les causes reals dels problemes, ni tampoc a fomentar la convivència, el respecte mutu, la valoració de la diferència com a eina d'enriquiment mutu, sinó que, tot el contrari, han contribuït a la construcció de prejudicis, estereotips, reduccionismes i generalitzacions que han desembocat en actituds etnocentristes, pessimistes i passives. Aquests valors i actituds han arrelat profundament en la nostra cultura, condicionant, d'una banda, la nostra forma d'entendre la realitat i també els nostres comportaments amb les persones immigrants i, d'altra, evitant que analitzem les causes reals de la problemàtica que ho envolta.

En aquest sentit convé demanar-nos, per exemple, si els països del Sud són pobres degut a les catàstrofes naturals?, una idea que resulta molt estesa, o és més bé la pobresa en la qual estan immersos el que els fa més vulnerables davant aquests desastres? De fet, un terratrèmol o un cicló de mateixa intensitat causa deu vegades més víctimes a Jamaica o Managua que a San Francisco o Florida. I és que els països enriquits compten amb molts

més recursos per prevenir, informar, formar i evacuar la seva població abans de qualsevol catàstrofe, per construir edificis més resistents i per reconstruir en cas d'un desastre "natural". A això hi cal sumar l'efecte devastador de la mà humana, sobre tot de la del Nord, sobre el medi ambient, a través de la deforestació, de la sobreexplotació agrícola, de les proves nuclears, de l'emissió de gasos contaminants,... amb la conseqüent acceleració de l'encalentiment del planeta Terra i del forat a la capa d'ozó. Analitzar-ho des d'aquesta perspectiva ens pot fer replantejar l'adjectiu "natural" que s'afegeix a aquestes catàstrofes quan se'n parla.

També hi ha persones que creuen que les poblacions del Sud, i sobretot les africanes, "*són salvatges i primitives*", en contraposició a la noció de civilització, cultura i educació que adjudiquen a les del Nord. Moltes vegades es pensa en africans sense roba, rodejats d'artefactes primitius i desconixedors dels avanços tècnics, matant-se entre uns i altres, guerrers cruels i bèsties equipats d'armes rudimentàries, incapaços de controlar l'instint i que lluiten per enfrontaments tribals, ètnics, ben lluny de la imatge del soldat uniformat del Nord, que s'identifica amb un exèrcit regular i que es regeix per una estructura jeràrquica i un comportament racional que garanteix la disciplina i l'ordre.

Aquesta imatge legitima la imposició de la cultura occidental com a mitjà per portar l'ordre i el control a aquestes zones de caos i anarquia, a través de l'educació, i fins i tot mitjançant forces militars de les potències del Nord. Aquest model etnocentrista porta a moltes d'aquestes poblacions a assumir pautes alienes a la seva pròpia cultura i tanca el camí per a la gestació de models propis de desenvolupament. Realment, ens podem plantejar traslladar el model occidental als altres països quan resulta evident que la nostra forma de vida resulta del tot insostenible per al planeta? S'afirma que a l'actualitat si totes les persones d'arreu del món haguessin de portar el nivell de vida de la mitjana de persones espanyoles necessitaríem tres planetes com el nostre. I si l'objectiu fos arribar a la mitjana d'Estats Units, n'hauríem de menester set.

És precisament la tendència etnocentrista la que ens fa jutjar i valorar les altres cultures des de la nostra perspectiva i ens fa creure que sempre és més greu i il·lògic el que fan les altres cultures que el que feim a la nostra.

Un exemple d'això és el fet que, sense rumiar-hi massa, valoram que les poblacions del Sud tenen massa fills per la pobresa en què viuen. Aquesta anàlisi la feim en base a la baixa natalitat que es dona dins la nostra cultura i no ens preocupam per conèixer les causes reals que potser amaguen aquesta alta taxa de natalitat. A països on l'estat té manca dels serveis socials mínims, els fills i filles són font de riquesa i seguretat, doncs poden treballar i garantir la subsistència dels seus pares quan aquests siguin vells. La relació entre desenvolupament tecnològic i disminució de la taxa de natalitat és evident. No hem d'oblidar que no fa tants anys que l'estat espanyol, quan encara no havia assolit el nivell de desenvolupament tecnològic actual, estava configurat per famílies molt més nombroses que ara.

Moltes vegades ens horroritzam davant costums d'altres cultures, alienes a la cultura occidental, en què s'obliga a les dones a portar un mocador al cap, però també hi ha formes de discriminació contra la dona dins la nostra cultura que a vegades no veim. Les dones no ens podem passejar pel carrer ni anar a comprar al supermercat amb els pits descoberts si tenim calor sense que ens arrestin per escàndol públic. Una dona africana que cada dia

cultiva el camp amb els pits descoberts també podria trobar del tot il·lògic que aquí tinguem aquesta norma. Aquestes pautes i formes de fer i entendre la vida no responen a principis universals, sinó que tenen la base en l'educació i la cultura de cada poble. Ben segur que hem de lluitar contra qualsevol forma de vulneració dels drets humans, però mai des d'una perspectiva etnocèntrica. En aquest sentit haurem de cercar la millor forma d'eradicar la pràctica de l'ablació del clitoris, però també haurem de lluitar contra la bulímia i l'anorexia, malalties que són resultat de la societat de consum en què vivim que ha portat moltes persones, sobretot dones, a considerar la seva aparença física com el principal valor, fins arribar a l'obsessió per la bellesa i el baix pes.

Aquests exemples posen de manifest els esquemes etnocentristes que les cultures solem seguir. De fet, totes les cultures tenen la tendència a ser etnocentristes i, com a conseqüència, també ho són les persones, la qual cosa fa que el diàleg entre pobles i cultures esdevingui tan complex.

LA IMMIGRACIÓ, UN FENOMEN IMPARABLE

Una part important de la ciutadania viu el procés migratori actual com un fenomen nou i insòlit. La immigració és tan vella com la mateixa humanitat. I pobles, que en un passat hagueren d'emigrar, avui han esdevingut receptors de persones immigrants.

En el sentit estricte, tota persona que deixa el seu entorn habitual per instal·lar-se en un nou lloc de residència és, des de la perspectiva dels que el veuen arribar, un "immigrant". Aquesta concepció engloba desplaçaments de població molt diversos: dins d'una mateixa comunitat autònoma, d'una comunitat a una altra, procedents d'altres països de la comunitat europea i originaris de fora d'Europa. Així i tot, generalment, la denominació "immigrant" ha passat a designar persones procedents de països econòmicament empobrits i amb un condició econòmica baixa, de tal manera que es distingeix clarament entre dues figures diferents: la de l'immigrant i la de l'estranger.

Resulta paradoxal que, si bé universalment es reconeix el dret a emigrar del propi país, els països receptors impulsin fortes polítiques de control de fronteres sancionadores i d'entrebancs legals a l'establiment permanent de les persones immigrants.

Tanmateix, mentre persisteixin, i fins i tot s'incrementin, les desigualtats econòmiques i socials entre rics i pobres, que condemnen a més d'un 80% de la població mundial a viure amb menys d'un 20% dels recursos, el fenomen migratori no minvarà.

Vivim en un món cada vegada més global i interdependent, on el que es fa o es decideix en un determinat indret, inevitablement té conseqüències arreu del món. La producció i el comerç d'armes, l'explotació laboral, la destrossa medioambiental, l'espoliació de recursos naturals i la imposició de preus del Nord a aquests països no fan altra cosa que contribuir a dues de les principals causes de l'emigració, les guerres i l'empobriment de gran part de la seva població. I és que, mentre no es produeixin canvis estructurals precisament als països econòmicament enriquits, la població dels països del Sud es veurà forçada a abandonar les seves cases i les seves famílies per cercar esperances de futur més enllà de les seves fronteres, unes fronteres imposades pels homes.

Si la llei d'estrangeria fou un intent de frenar l'arribada massiva i incontrolada de persones immigrants, des de llavors aquest fenomen no ha fet altra cosa que augmentar. Durant una taula rodona, Madiop Diagne, nascut a Senegal i que porta més de 9 anys a Mallorca, contava com, durant un dels viatges al seu país natal, provava de convèncer un nebot seu perquè no emprengués un viatge amb "patera" explicant-li tots els perills de mort que corria, el nebot li va respondre "*aquí jo ja som mort, aquest viatge és precisament una esperança de vida*".

Però no són només les situacions de guerra i/o violència estructural en els seus països d'origen, de violacions i abusos dels drets fonamentals i de pobresa extrema el que els porta a emprendre el perillós camí que els du fins a les portes d'Occident, sinó també la imatge de riquesa econòmica i de benestar que ells reben del Nord a través dels mitjans de comunicació i que els fa creure que aquí no trobaran dificultats per sobreviure. En aquest sentit, si la carència d'unes condicions de vida digna i la necessitat de supervivència són una de les principals motivacions que porten una persona a optar per un projecte migratori, també la percepció de luxe i de superabundància juga un paper fonamental en la decisió d'emprendre el viatge.

Segurament, massa sovint oblidam que fins fa molt poc, Espanya havia estat un país bàsicament emissor de població cap a altres parts del món i, per tant, també moltes persones de les illes es veren obligades a abandonar les seves llars familiars per cercar millor vida. Durant l'època de forta emigració, persones anònimes varen escriure:

*"Se'n van de Santa Maria,
Consell, Lloseta i Alaró,
d'Inca, Campos, Lluçmajor
i de qualsevol punt sia,
ciudadans i pagesia
a Bons Aires parteix;
si el govern no ho impedeix
o hi dóna remei,
Mallorca quedarà buida."*

*"... haver-se'n d'anar a cercar
feina a terreno estranger
i una casa que té
haver-la d'abandonar!
i alerta tal vegada
qu'això no nos dugui ronya
perquè ja és una vergonya
tanta de gent emigrada."*

Retornant als processos migratoris actuals, realment podem parlar de la immigració com d'un problema, quan resulta evident que l'Europa envellida necessita mà d'obra jove que porti diners a la seguretat social? De fet, la baixa taxa de natalitat i l'augment de l'esperança de vida exigeixen l'arribada de nous vinguts que permetin garantir el manteniment de les pensions per a les persones que ja han sobrepassat l'edat de treballar.

Una mà d'obra que sovint, pel fet de provenir en gran part de persones "sense papers", resulta més barata als empresaris que necessiten mà d'obra no especialitzada. Això precisament és vist per la població d'acollida com una nova amenaça en el camp laboral, la qual veu l'arribada de persones immigrants com la principal causa de la baixada dels seus propis sous, quan en realitat el problema són els empresaris que s'aprofiten de les necessitats dels nous vinguts per augmentar els beneficis, pagant salaris molt baixos.

Així i tot, amb l'arribada d'immigrants a les nostres ciutats i pobles s'ha generat, entre la població d'acollida, una mena d'alarma social en relació a l'accés i la qualitat dels serveis socials existents (d'habitatge, sanitaris, educatius, laborals...). La realitat és que aquestes mancances ja existien i que, amb la seva arribada, només s'han fet més visibles. És en aquest sentit que els immigrants han jugat un efecte catalitzador que pot servir de detonant per a la recerca de la millora de les condicions de vida de tota la ciutadania.

Davant tot això, resulta necessari analitzar el fenomen migratori des d'una perspectiva global, que permeti cercar les veritables arrels dels problemes per tal de cercar-hi solucions constructives, col·lectives i integradores. En aquesta recerca de solucions, és important tenir en compte que el terme integració ha pres connotacions prou negatives, atès que quan s'utilitza generalment es fa referència a l'acció unidireccional per part de les persones immigrants d'"integrar-se" a la nostra cultura, la qual cosa s'acaba per convertir en la recerca de l'assimilació de la cultura majoritària. L'objectiu, per tant, no ha de ser aconseguir la "integració" d'aquestes persones dins la "nostra" comunitat, sinó de construir, junts, una nova societat, que valori la diferència com una eina valuosa d'enriquiment mutu.

CULTURA I MULTICULTURALITAT

La immigració, i sobretot el tractament que en fan generalment els mitjans de comunicació, generen temors en la societat receptora. Un d'ells és la por a la suposada amenaça de perdre la nostra identitat cultural. Haureu sentit a dir: *"si ve tanta gent de fora, correm el perill de perdre la nostra cultura"*.

Una aparent solució seria que els nous vinguts poguessin conèixer i fer-se seva la "nostra" cultura. Si fos així, el primer que hauríem de fer és provar de definir la nostra cultura (els nostres hàbits, costums, creences, les nostres formes de fer, viure i sentir), de tal manera que, una vegada definida, quan arribàs un immigrant, podríem donar-li les orientacions oportunes, dient-li que *"per integrar-te a la nostra cultura el que has d'assimilar és..."*

En provar de definir-la ens trobam amb algunes dificultats o reflexions a fer:

En primer lloc, la nostra cultura és només el que feien els nostres avantpassats? o sobretot és el que la majoria de mallorquins feim avui? Ens podríem demanar si la majoria de mallorquins saben i solen ballar "ball de bot" o han triat ballar altres tipus de danses, i si integren habitualment ensaïmades i sobrassada en la seva dieta? Reflexionant sobre aquestes qüestions i plantejant-ne d'altres relacionades amb els diferents aspectes que defineixen la nostra cultura, descobrirem que hi ha una tendència generalitzada a reduir el concepte de cultura únicament a tradicions, oblidant que hi ha molts d'altres hàbits i costums que han arrelat profundament en la forma de viure de la nostra societat actual.

D'altra banda, podem dir que, avui, la cultura té una dimensió tan territorial com en el passat? Si la dimensió territorial, en algun moment, havia estat l'hàbitat propi de grups culturals, a l'actualitat, la diversitat entre els mateixos integrants d'una mateixa comunitat no fa altra cosa que augmentar. Les societats en què vivim són cada vegada més culturalment heterogènies i en ella s'hi generen diferents sub-cultures.

I, finalment, hem d'entendre la cultura com quelcom estàtic? Hi ha una cita anònima que respon a aquesta pregunta d'una forma molt clara:

“Tenim un crist jueu, hamburgueses nordamericanes, cotxes japonesos, pizzes italianes, la nostra democràcia és grega, el nostre cafè brasiler, les nostres xifres àrabs, les lletres llatines,...

I ens atrevim a dir encara que qui ve de fora és estranger?”

Si perdem la nostra cultura no serà perquè la gent de fora no s'hi adapti, sinó perquè nosaltres no hem estat capaços de mantenir-la o perquè no ens ha interessat. Tal vegada haurem après coses noves d'altres cultures que hem volgut integrar dins la nostra. Les cultures no són altra cosa que el resultat de diferents contactes interculturals, la qual cosa fa que siguin dinàmiques i riques.

Un jove d'institut, en el marc dels tallers d'educació intercultural que es desenvolupen des de l'ONGD “Veïns Sense Fronteres”, deia amb molt d'encert: *“en realitat no és que hi hagi grans diferències entre nosaltres i els joves immigrants en relació a gustos, afeccions, inquietuds i valors, el que passa és que ens fixam més amb allò que ens diferencia que en el que compartim”*.

GESTIÓ DE LA DIVERSITAT CULTURAL I CONFLICTES MULTICULTURALS

Els conflictes són inherents a qualsevol dinàmica social i poden esdevenir un instrument valuós de canvi i creixement. És per això que no s'han d'evitar, sinó abordar.

Quan es parla de conflictes multiculturals es fa referència als conflictes que es donen entre persones de diferents cultures en el sí de les societats multiculturals. Això no significa que la pertinença a cultures diferents sigui la causa que provoca aquests conflictes, ni tampoc que aquests siguin conseqüència només del fenomen migratori. De fet hi ha gran quantitat de xocs culturals que es donen entre persones o col·lectius amb referents culturals diferents, però nascuts tots en el mateix país. És en aquest sentit que el problema no és la immigració o les diferències culturals, sinó la forma en com es gestiona la diversitat.

A Anglaterra, per exemple, amb el model de gestió de la diversitat adoptat, s'admet i es reconeix la diversitat, es tendeix a que aquesta s'organitzi, però això sí, de forma jerarquizada, segons proximitat a la cultura dominant. En canvi, en el model francès s'ha optat per ocultar la diferència d'origen i la diversitat, no hi ha una gran moguda associativa, és el que es coneix com assimilació. En el model Alemany es parla de les persones immigrants com a de “treballadors convidats”, malgrat portin com a “convidats” generacions senceres. El cas d'Espanya crida l'atenció, atès que senzillament no s'ha optat encara per cap model.

En qualsevol dels casos, ens trobam amb una realitat ineludible, el fenomen migratori,

sumat a les millores de les comunicacions i del transport, al mateix temps que ha apropiat indrets fins aleshores molt llunyans, ha fet que es produeixi un canvi significatiu en el paisatge urbà. I, amb l'arribada dels nous immigrants a territoris que estaven acostumats a d'altres tipus de diversitats, potser menys visibles, s'ha posat l'accent en la diferència i s'han generat tensions que cal abordar.

La base de molts dels conflictes, de qualsevol tipus, es troba en una deficient comunicació, la qual és originada, en gran part, per desconeixement, desinformació, malentesos, prejudicis i estereotips.

El president d'AMIPA (Associació de Mares i Pares d'Alumnes) d'una escola d'un poble de Mallorca, era partidari de la idea que *“nosaltres ja feim molt acollint-los, són ells qui han de fer l'esforç d'integrar-se”*. Tots els individus que formam part de les societats culturals tenim responsabilitats en els conflictes que es donen en el seu sí. Responsabilitats que són alhora individuals, pels valors, actituds i conductes que es senten, s'expressen i es duen a terme, i col·lectives, en la mesura que som ciutadans d'un món interdependent, que és fruit no només de les accions fetes en l'actualitat, sinó també de les que feren els nostres avantpassats. La responsabilitat de construir una societat més justa, solidària i intercultural, que integri la diferència com una eina valuosa d'enriquiment mutu, és de totes les persones que formam part de la societat en què vivim i, per tant, compartida entre el col·lectiu immigrant, la població receptora i també les institucions públiques.

Aquesta responsabilitat també va més enllà de les nostres fronteres. Si la colonització i l'esclavitud, les polítiques econòmiques i socials dels governs i de les grans entitats financeres del Nord i també la nostra participació en la democràcia i en la societat del consum contribueixen a l'empobriment dels països del Sud, també som corresponsables del que allà hi passa i, en aquest sentit, haurem de participar en la recerca de mesures i solucions que apuntin a que els desplaçaments de població vinguin donats per una decisió voluntària i no per una necessitat de supervivència.

EDUCACIÓ INTERCULTURAL: APRENDRE DE LA DIFERÈNCIA

Tots els que formam part de la societat en què vivim (tant els que hi hem nascut, com els nouvinguts) tenim la responsabilitat de treballar per un món més just i intercultural. Això implicarà crear espais de relació recíproca, de diàleg, d'intercanvi i d'enriquiment mutu entre persones de diferents cultures.

Si la multiculturalitat és un fet, la interculturalitat esdevé un repte. Tots, uns i altres, haurem d'aprendre a evitar la tendència a generalitzar, a ser etnocentristes i a relacionarnos en base a tòpics i prejudicis. Al mateix temps haurem d'aprendre a veure, sentir i llegir de forma crítica la informació que ens arriba a través dels mitjans de comunicació. Fent-ne un millor ús i utilitzant fonts diverses hi trobarem també altres tipus d'imatges i missatges que ens mostraran no només les causes reals de la problemàtica relacionada amb l'empobriment de gran part de la població del planeta, sinó també una cara més positiva i esperançadora dels països del Sud, què ens convidarà a ser més optimistes i participatius en la construcció d'un món més just i solidari. En aquest sentit, esdevé necessari aprendre a participar activament en la democràcia, per convertir-nos en agents de canvi i de transformació social.

El projecte intercultural, per tant, ha d'anar acompanyat d'una clara acció formativa, que parteixi de la complexitat que comporta la comunicació entre diferents formes d'entendre i viure la vida. Els destinataris d'aquesta educació intercultural hauran de ser tant la població receptora com la població immigrada. Uns i altres podran, alhora, corregir i modificar estereotips i prejudicis respecte dels altres i adoptar una actitud activa en la construcció conjunta d'un món més just.

Però, caldrà fer-ho en peu d'igualtat d'oportunitats. Tot això suposarà, no només contribuir a millorar les altres cultures, sinó sobretot estar disposats a millorar la nostra. En un moment en què a Anglaterra es feu una important recollida de recursos que es volien destinar a Tanzània, un país situat a l'Est africà, quan es demanà al que aleshores era president d'aquest país, Julius Kambarage Nyerere, a què volia que es destinassin els diners aconseguits, aquest respongué que desitjava que almenys un vuitanta per cent del que havien recollit es destinàs, precisament, a canviar la mentalitat de la gent del Nord, atès que aquesta era la única via per canviar la situació de pobresa extrema del Sud.

RESUM DE LA COMUNICACIÓ

Gran part de les relacions interculturals s'estableixen en base a tòpics, prejudicis i estereotips. Els mitjans de comunicació, que sovint donen informació parcial, i fins i tot a vegades trasgiversada, sobre la població immigrant i els països econòmicament empobrits, han jugat i juguen un rol molt importat en la construcció d'aquests valors socials, que han arrelat profundament en la nostra cultura.

La immigració, que és tan vella com la humanitat, és una clara conseqüència de les desigualtats econòmiques entre països enriquits i països empobrits. Atès que és un fenomen imparabile, cal abordar les tensions que es generen en el si de les societats cada vegada més multiculturals.

La base de molts dels conflictes, de qualsevol tipus, es troba en una deficient comunicació, la qual és originada, en gran part, per desconeixement, desinformació, malentesos, prejudicis i estereotips.

Per tal que tots assumim la responsabilitat que ens correspon de construir un món més just, solidari i intercultural es fa necessari l'educació intercultural.

PARAULES CLAU

Mitjans de comunicació Tòpics conflicte Educació Interculturalitat